

Έπιτρέψτε μου να κάνω ένα μικρό αλλά φρικαλέο χρονικό. Ξεκινῶ αὐθαίρετα ἀπὸ τὶς 4 Μαρτίου 1943, μολονότι ἡ πραγματικὴ ἀφετηρία τῆς φρίκης βρίσκεται πολὺ πίσω. Τὴ μέρα ἐκείνη ὁ συνοικισμὸς Βαρόνου Χίρς, ὅπου κατοικοῦν οἱ οἰκονομικὰ ἀσθενέστεροι Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, περιφράσσεται μὲ σανίδες καὶ συρματοπλέγματα καὶ ἀπαγορεύεται ἡ ἔξοδος στοὺς κατοίκους του. Δυὸ μέρες ἀργότερα, στὶς 6 Μαρτίου, οἱ ἑβραϊκὲς συνοικίες τῆς Θεσσαλονίκης ὀριοθετοῦνται μὲ κίτρινη ταινία. Ὑστερα, ἀπὸ τὶς 15 Μαρτίου 1943, ὅταν ἀναχωρεῖ ἀπὸ τὸν σιδηροδρομικὸ σταθμὸ ὁ πρῶτος συρμὸς μὲ προορισμὸ τὸ Ἄουσβιτς-Μπίρκεναου, ὡς τὶς 10 Αὐγούστου 1943, ὅταν ἀναχωρεῖ ἡ δέκατη ἔνατη καὶ τελευταία ἀποστολὴ ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, σχεδὸν ὅλος ὁ ἑβραϊκὸς πληθυσμὸς τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης, σὲ ποσοστὸ 96%, ἔχει μεταφερθεῖ στὰ στρατόπεδα ἐξόντωσης καὶ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ αὐτοὺς κατευθεῖαν στοὺς θαλάμους ἀερίων. Δὲν πρέπει νὰ λείψουν ἀπὸ τὸ χρονικὸ καὶ ὀρισμένες παράπλευρες ἀθλιότητες. Δειγματοληπτικὴ θὰ εἶναι καὶ ἐδῶ ἡ ἀναφορά μου: Στὶς 17 Ἀπριλίου 1943 ὁ Δῆμος Θεσσαλονίκης ἀποφασίζει νὰ κατεδαφίσει, γιὰ αἰσθητικούς λόγους, τὸν Συνοικισμὸ 6. Στὶς 29 Μαΐου 1943 ἰδρύεται στὴ Θεσσαλονίκη ἡ Ὑπηρεσία Διαχειρίσεως Ἰσραηλιτικῶν Περιουσιῶν, ὥστε νὰ διατεθοῦν, μὲ τὴν ἄδεια τοῦ νόμου, οἱ περιουσίες τῶν ἐκτοπισθέντων σὲ ἐκλεκτοὺς δοσίλογους καὶ συνεργάτες τῶν Γερμανῶν.

Ἡ Ρίκα Μπενβενίστε, ἀπὸ τὸ βιβλίον τῆς ὁποίας ἀντλήσα τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀνέφερα, ὑπολογίζει ὅτι κάπου 1.000 Ἑβραῖοι προσχώρησαν στὴν Ἀντίσταση καὶ πολέμησαν μὲσα ἀπὸ τὶς τάξεις τοῦ ΕΛΑΣ. Ἄλλοι ἐπέζησαν κρυβόμενοι σὲ σπίτια φίλων κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Κατοχῆς, λίγοι στὴ Θεσσαλονίκη, περισσότεροι στὴν Ἀθήνα καὶ ἄλλοῦ. Ἀκόμη λιγότεροι ἐπέζησαν στὰ στρατόπεδα ἐξοντώσεως. Γενικῶς, τὸ ποσοστὸ τῶν ἐπιβιωσάντων Ἑλλήνων Ἑβραίων, Σεφαραδιτῶν καὶ Ρωμανιωτῶν, εἶναι τὸ μικρότερο σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη: μόλις 4%. Γιὰ τὴ Θεσσαλονίκη, ὁ ἀπολογισμὸς εἶναι τραγικός: μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ ζωντανές, δραστήριες καὶ δημιουργικὲς ἑβραϊκὲς κοινότητες τῆς Μεσογείου –τὸ 1913 ἀποτελοῦσε κάπου τὸ 40% τοῦ συνολικοῦ πληθυσμοῦ τῆς πόλης– ξεκληρίστηκε, σχεδὸν ἀφανίστηκε ὀλοκληρωτικά. Ἀπὸ τοὺς 54.000 ἐκτοπισθέντες Ἑβραῖους τῆς Μακεδονίας (46.000 ἦταν οἱ ἐκτοπισθέντες ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη) ἐπέζησαν μόνο 1.950. Μετὰ τὸν πόλεμο, ἡ Θεσσαλονίκη ἦταν μιὰ δημογραφικὰ, πολιτιστικὰ, κοινωνικὰ ἄλλα –ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ τὸ πῶ– καὶ ἠθικὰ ἀλλοιωμένη πόλη. Αὐτὸ εἶναι, σὲ ἀδρές γραμμές, τὸ κεφάλαιο «Θεσσαλονίκη» τῆς ἱστορίας ποὺ ὀνομάζεται Ὀλοκαύτωμα ἢ Shoah. Τρέμει κανεὶς ἀπὸ φόβο, ἀγανάκτηση καὶ ντροπὴ ὅταν ἀναλογίζεται ὅτι ὑπάρχουν σήμερὰ Ἕλληνες ὑπήκοοι ποὺ χυδαῖα καὶ ἀναίσχυντα προπαγανδίζουν τὴ χειρότερη, τὴν πιὸ ἐξευτελιστικὴ γιὰ τὸ ἀνθρώπινο εἶδος ὕβρη: ὅτι τὸ Ὀλοκαύτωμα δὲν συνέβη ποτέ.

Ἄλλὰ τί εἶναι μιὰ ἠθικὰ ἀλλοιωμένη πόλη; Εἶναι, ἀπαντῶ, αὐτὴ ποὺ δὲν θὰ μπορέσει ποτέ – ποὺ ἴσως δὲν πρέπει νὰ μπορέσει ποτέ– νὰ ἀποτινάξει ἀπὸ πάνω της τὸ ὄνειδος, τὴ βαριά σκιά τῆς συλλογικῆς ἀδιαφορίας γιὰ τὴν ἠθικὴ καὶ τὴν ὕλικὴ ἐξόντωση μιᾶς μεγάλης καὶ ἱστορικῆς κοινότητος ἀνθρώπων. Δὲν θέλω καθόλου νὰ ὑποστηρίξω κάποια ἔννοια συλλογικῆς ἐνοχῆς γιὰ τὸ Ὀλοκαύτωμα· δὲν θὰ ἔλεγα ποτέ ὅτι οἱ σημερινοὶ κάτοικοι, ἀνέγνωροι καὶ ἀθῶοι γι' αὐτὸ τὸ ἔγκλημα, φέρουν τὸ στίγμα μιᾶς προγονικῆς ἐνοχῆς. Ὅχι, κάθε ἄλλο. Ἀλλὰ στὴν ἐπίσημη μνήμη καὶ στοὺς ἀξιωματούχους διαχειριστὲς της δὲν ἐπιτρέπεται ἡ λήθη.

Ὅ,τι γίνεται δὲν ξεγίνεται. Τὸ βέλος τοῦ χρόνου δὲν ἀντιστρέφεται. Δείχνει πρὸς μία μόνο κατεύθυνση, καὶ τίποτε ἀπ' ὅ,τι ἔχει γίνεῖ στὸ παρελθὸν δὲν μπορεῖ ποτέ νὰ ἀναιρεθεῖ στὸ παρὸν ἢ στὸ μέλλον. Αὐτὸς εἶναι ὁ ἀμείλικτος νόμος ποὺ ρυθμίζει, πάνω ἀπ' ὅλα, τὴν

άνθρωπινη ζωή: ο νόμος του χρόνου. Ο μόνος τρόπος, το μόνο συναισθηματικό εργαλείο, που διαθέτουμε οί άνθρωποι για να γυρίσουμε τον χρόνο πίσω, να αναιρέσουμε, έστω έν μέρει, άν όχι την ίδια την πράξη αλλά κάποιες συνέπειές της, είναι ή συγχώρηση. Αυτή ήταν μια άπλή αλλά μεγαλοφυγής σύλληψη της Χάνα Άρεντ για την άνθρωπινη κατάσταση. Για το κακό που κάναμε μπορεί να μάς συγχωρήσει κάποιος ή έμεϊς να συγχωρήσουμε κάποιον για το κακό που μάς έκανε. Αλλά ή συγχώρηση είναι μια άτομική πράξη και είναι πρωτίστως μια πράξη αγάπης, μια πράξη που έχει πρόσωπο και άπευθύνεται σε πρόσωπο. Συγχωρούμε κάποιον γι' αυτό που έκανε έπειδή είναι αυτός που είναι, δηλαδή κάποιος που αγαπάμε. Μόνο καταχρηστικά μπορούμε να μιλήσουμε για συλλογική συγχώρηση, όπως όταν λέμε ότι ένας λαός μπορεί να συγχωρήσει έναν άλλον. Συγχώρηση όμως για το άπόλυτο κακό, το κακό που δέν έχει πρόσωπο, δέν μπορεί να υπάρξει, όπως παρατηρούσε και ή ίδια ή Άρεντ. Και το Όλοκαύτωμα, ή Shoah, είναι το άπόλυτο κακό στην άνθρωπινη ιστορία. Έξιλέωση, συγχώρηση και έξιλασμός για το Όλοκαύτωμα δέν μπορεί να υπάρξει. Αυτό θα παραμείνει εκεί για να μάς υπενθυμίζει πάντα το όριο ανάμεσα σ' αυτό που είναι και σ' αυτό που δέν είναι ο άνθρωπος.